

SIMBOLIKA HRVATSKIH BANOVAČA

U 13. stoljeću u Hrvatskoj se počinje kovati novi tip novca, srebrni denar. Na jednoj njegovoj strani prikazana je kuna u trku, a na drugoj su strani dvije sučeljene okrunjene glave između kojih se nalazi dvostruki (patrijarhalni) križ.

Početak toga kovanja pripisuje se Beli IV. (III.). U literaturi se taj novac naziva „slavonski banovac” iako ga nisu kovali samo banovi. Prvi nose i natpis „MONETA B REGIS P SC-LAVONIA” (kovanice Bele kralja za Slavoniju). Kuju ga zapravo oni koji u vrijeme kovanja upravljaju Slavonijom - kralj, herceg (princ prijestolonasljednik), kraljica, banovi. U suvremenim dokumentima taj se novac naziva banskim denarom. Kovanje banovaca prestaje u drugoj polovici 14. st. (Rengjeo, 1939.; Truhelka, 1897.; Dolenc, 1993.; Mimica, 1995.). U tom razdoblju iskovan je više od 400 vrsta i podvrsta banovaca (Mirnik, 1992.: 185). U ovom sam časopisu objavio seriju članaka o simbolici kune, koja se nalazi na aversu tog novca (Benažić, 2001., 2002., 2003., 2004., 2005., 2006., 2007.).

Ovdje ću opisati revers na kojem se nalaze dvije okrunjene glave, a između njih se nalazi dvostruki, patrijarhalni križ na postolju. Namjeravam pokazati da su ta dva prikaza, avers i revers, povezani i da čine jedan zajednički simbolički prikaz.

Okrunjene glave i križ

Prikaz okrunjenih glava između kojih se nalazi križ odgovara standardnim prikazima vladara. Takav prikaz nalazi se na kasnorimskom kršćanskom i kasnije na bizantskom i srednjovjekovnom novcu. Na njima su prikazana ili dva ravnopravna vladara, ili vladar i njegov suvladar ili njegov prijestolonasljednik. Takvi prikazi izraz su političke propagande kojom se poziva na jedinstvo carstva odnosno njima se daje politički blagoslov suvladaru. Na novcu se mogu prikazati i kralj i kraljica. Time se naglašavala važnost dinastije, odnosno dinastičkih bračnih veza. Novac je prije imao i određeno magijsko - religijsko značenje. Prikazom neke osobe na novcu ta se osoba na neki način čini posvećenom osobom. I Kristova izreka caru carevo, Bogu božje, upravo se i odnosi na prikaz na novcu. Tom se izrekom naglašavala obveza poslušna prema vlasti, bar su je tako tumačili oni koji su bili na vlasti.

Slika 1. Slavonski banovac

Sl. 2. Okrunjene glave, en face, cara Heraklija i njegova sina Heraklija Konstantina (solid 625./6. - 625./7.). Između njih nazire se križić. Takav je križ različitih veličina na drugim tipovima novca iz vremena Heraklija i kasnije njegove dinastije.

Niti jedno od tumačenja te dvije glave: kralj - mlađi kralj; kralj - kraljica, ne moraju se međusobno isključivati. S obzirom na to da su se banovci kovali više od sto godina (barem od polovice XIII. st. do 1384. g.), te su poruke o jedinstvu unutar dinastije svakako imale važno značenje i u nekom su razdoblju mogle biti i tako shvaćane. U tome je svakako imalo ulogu i to što je često Slavonijom i Hrvatskom vladao herceg prijestolonasljednik. Međutim ne postoji neka svima jasno uočljiva razlika između tih dviju okrunjenih glava. One više-manje izgledaju jednako. Da se željela izraziti neka razlika tipa: kralj - mlađi kralj, kralj - kraljica, to bi se i učinilo. Osim toga herceg i nije uvijek bio mlađi kralj, nego je bio vojvoda (dux), a novac su kovali i banovi u ime kralja. Moguće je da su te dvije okrunjene glave zapravo predstavljale dva kraljevstva koja su ujedinjena simboličkim značenjem križa između njih.

Križ - Pravi Križ - odnosno dijelovi Pravoga Križa na kojem je razapet Isus Krist relikvija je koju posjeduje nadbiskupija u Esztergomu, gdje stoluje ugarski primas. Esztergom je bio glavni grad Ugarske do Bele IV. On je preselio prijestolnicu u Budu nakon provala Mongola. U Esztergomu su se krunili kraljevi Ugarske. U Esztergomu se nalazi katedrala Svetog Adalberta, Vojtjeha, sveca koji je pokrstio Mađare. Adalbert - Vojtjeh, odnosno njegovi suradnici i nasljednici sudjelovali su u misionarskom radu i pokrštanju cijelog područja Panonije, Češke, Slovačke i Poljske. Vojtjeh je umro kao mučenik u pokušaju pokrštanja Pruske. Vojtjeh pripada dinastiji Slavnikovića koji su vladali dijelom Češke. Postoji mišljenje da je taj dio bio nastanjen češkim Hrvatima (Dvornik, 1982).

Na esztergomskom relikvijaru u kojem se čuvaju relikvije Pravoga Križa, nalazi se ikonografski prikaz cara Konstantina, koji je učinio kršćanstvo službenom religijom Rimskog Carstva, i njegove majke Helene, koja je pronašla Pravi Križ. Između njih se nalazi križ (Evans, Wixom; 1997: str. 81). Takav ikonografski prikaz Konstantina i Helene nije rijedak, a nalazi se i na novcu. Taj prikaz mogao je utjecati na uobličene prikaze na reversu slavonskih banovaca. Dosta je velika vjerojatnost da su dvije glave zaista i predstavljale Konstantina i Helenu.

Prikaz križa s dvije prečke, tzv. dvostrukog ili patrijarhalnoga križa, koji se nalazi na postolju zapravo i jest prikaz Pravoga Križa preko kojeg i nositelj svete ugarske krune ima, prema srednjovjekovnim shvaćanjima, i neke mistične moći i povlastice. Ugarski kraljevi nosili su titulu „apostolski kralj“, imali su pravo da ispred njih bude nošen križ, a najvažnija im je povlastica bila da imaju pravo postavljanja biskupa. Ta su prava pape pokušavali ukinuti, ali na njima su inzistirali i nasljednici Arpadovića, napose Habsburgovci (*Király*; 2008.).

Kuna, kulturna predaja, alkemijski dvorac i sveti ratnici

U svojim radovima objavljenim u ovom časopisu o simbolici kune na hrvatskom novcu pokazao sam kako je kuna ušla i u simboliku europske alkemije. Porodici kuna, odnosno porodici lasica (mustela) prema biološkim klasifikacijama, pripada mistična simbolika još od najdavnijih vremena. U antici nastaju djela u kojima se prikazuju simbolična svojstva svakovrsnih životinja, ali i bilja i minerala. Ta djela nazivaju se fiziolozi, lapidariji, bestijariji, a takvi podatci nalaze se i u kršćanskim Šestodnevima, u kojima se opisom božjeg stvaranja svijeta u šest dana donose opisi bilja, životinja i minerala koje je Bog stvorio. U tim djelima biološki su podatci podređeni simboličkoj funkciji životinje. U njima su lasica i kuna, tj. sve životinje te biološke porodice, prikazivane kao ista vrsta i pridavano im je isto značenje. Na ilustracijama manuskripata uz opis simbolike mustele - lasice javljaju se ilustracije s prikazima životinje s kitnjastim repom, dakle prikazi kune.

Podatci tih djela (fiziologa, bestijara ...) preneseni su krajem antike odnosno početkom srednjega vijeka u tadašnje školske priručnike, poput Etimologija Izidora Seviljskog te u razna djela općeg enciklopedijskog obilježja i zato je tu građu poznao svaki pismen odnosno školski obrazovani čovjek tijekom čitavoga srednjeg vijeka te u novom vijeku sve do 19. st. No i nepismeni ljudi upoznali su tu simboliku iz prikaza na crkvama, unutar ikonografskih scena, ali i iz cjelokupnog umjetničkog stvaralaštva. Učeni ljudi, ponajprije svećenici, objašnjavali su puku ili odabranim pojedincima skriveno značenje simboličkih elemenata unutar nekih ikonografskih prikaza. No velik dio te simbolike pripada zajedničkom naslijeđu koje se na razne načine prenosilo još iz prehistorije. U tome se ističe predaja narodne umjetnosti i magija - napose ona magija koja se odnosila na liječenje, poljodjelstvo, ljubav i na one djelatnosti u kojima sreća ima veliku važnost, poput trgovačkih pothvata, rata i vlasti. Magija je, dakle, bila uključena u sve ljudske djelatnosti. Magija je zapravo postupanje kojim se s pomoću simboličkoga djelovanja ili simboličkim sredstvima (amajlijama i sl.) i zazivom viših sila pokušava djelovati na ovaj svijet. U vrijeme dok tehnologija nije bila utemeljena na znanosti, magija kao simboličko djelovanje, pa time i simboli sami, bili su integralni dio svake tehnologije.

Tijekom vremena različiti su se oblici prenošenja simbola i njihove interpretacije međusobno miješali i utjecali jedni na druge. Neka zaboravljena tradicija mogla je biti obnovljena ili ponovno uvedena iz nekog drugog izvora. Često su reinterpretacije provođene sukladno paradigmama vremena i prostora ... U folkloru slavenskih naroda, napose Rusa, ali i Hrvata i Srba, simbolika kune, a i njoj srodne i u simbolici zamjenjive

lasice, vezana je uz brak, lov - i sam povezan s brakom, te uz mlade ratnike - junake koji u tome sudjeluju. Velik broj folklornih pjesama slavenskih naroda ima istovjetne ili gotovo istovjetne odlomke i pjesničke formule. Ti odlomci pokazuju, pa i dokazuju, postojanje zajedničkih epova u vrijeme pretpostavljenoga slavenskog jedinstva. Ti epovi, prvotno bar neki možda religijskog obrednog obilježja, nakon prihvaćanja kršćanstva u dijelovima su se prenosili u narodnoj poeziji. Iz sačuvanih fragmenata dadu se djelomično rekonstruirati nekadašnji mitovi.

U srpskoj epici junak čoban Miloš ima dvor od čelika ispred kojeg se nalazi vrt s paunovima, jezero s mudrom vidrom, a ispred paunova je kuna (*Nodilo*, 1981: 441-442). U hrvatskoj pjesmi o junaku Senjaninu Ivi umjesto kune nalazi se stara paunica, no u ostatku pjesme dvori su potanko opisani, načinjeni su od srebra, zlata i raznog dragog kamenja, a okreću se za Suncem, kao što se Ivanova obitelj, koju predstavljaju paunovi i paunice, okreće za Ivom (*Benažić*, 2002; *Andrić*, 1913., br. 113). Opis dvora Senjanina Ive odgovara opisu jednog slavenskog poganskog hrama koji nam je ostavio Masudi, islamski pisac iz 10. st. Na vrhu toga hrama, koji se podudara u opisu s dvorima Senjanina Ive, nalazi se uređaj kojim se može saznati sudbina, a s pomoću tih znanja može se na sudbinu i djelovati (*Leger*, 1984:158-160). To pokazuje da je priča o takvim dvorima ili hramu postojala u kompleksu slavenske religije i mitologije, pa i u spjevovima koji su bili dio toga kompleksa, a ti su dijelovi te tradicije sačuvani i u našem folkloru.

Kuna i lasica postoje i u alkemijskoj tradiciji, vjerojatno neovisno o slavenskoj tradiciji. Osobito je zanimljiva jedna alkemijska ilustracija u kojoj vidimo dvorac - hram uklesan u vrh brda, a okružuju ga astrološki znakovi odnosno personifikacije bogova planeta. Umjesto Merkura nalazi se kip, uređaj koji ga predstavlja jer on je dio alkemijske svadbe i transformacije iz koje će nastati savršeno biće. Na dnu brda u rov koji vodi u brdo lovac ubacuje kunu - koja treba uhvatiti zeca - to je igra riječi, jer lapis je i zec i kamen - alkemijski kamen mudrosti. Podudarno slavenskoj mitologiji alkemičar lovac, loveći kunu ili s pomoću kune dolazi do svetog braka. Tu je i uređaj koji s pomoću astroloških simbola utječe na sudbinu. Pokazali smo u ranijim radovima da je kuna zapravo vretica - vrst domaće kune koja je služila u lovu, osobito u lovu na kuniće. Njezino latinsko ime je ICTIS, što se može poistovjetiti s Isus Christos Theu (h)Ios Soter - dakle s istom skraćenicom koju su rani kršćani rabili kao svoj znak u liku ribe (grč. ichtis) (*Benažić*, 2001). U ikonografiji kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog kršćanstva zaista se nalaze i kunolike životinje. Dakle i u tom alkemijskom prikazu možda postoji skrivena simbolika koja upućuje na neku vezu s kršćanstvom.

Pojava dvoraca koji su sakriveni od običnog promatrača, osobito je karakteristična za iransku mitologiju (*Khani*, *Ghasemi*, *Razmjooee*, 2007.). Od svih tih dvoraca najvažniji je Kang Diž, koji je načinio iranski kraljević Sijavuš. U tom dvorcu živi zoroastrijski junak Pešutan, koji će se na sudnji dan sa svojim junacima odjevnima u krzno crne kune boriti s demonima u posljednjoj bitci, iranskoj apokalipsi (*West*, 1995: *Zand-i Vohuman Yasht*, 3, 26-35, *Benažić*, 2005).

U hrvatskim narodnim pjesmama postoji motiv u kojem mlad junak dobiva kuneću kapu. Izvori spominju da su hrvatski plemići bili odjeveni u kapute od kunovine, čime objašnjavaju nastanak srednjovjekovnog poreza marturine - kunovine.

Sl. 3. Stephan Michelspacher's *Cabala Spiegel der Kunst und Natur*, in *Alchymia* P 40. Na dnu je lovac koji vreticu/feretku - ictis gura u zeđu jazbinu.

U kasnoj antici među germanskim plemenima i rimskim pomoćnim trupama postoje i posebni ratnici koji se poistovjećuju s raznim životinjama, a čini se da se neki od njih poistovjećuju i s kunom, među Germanima nazivani su *berserks*. Ta ratnička tradicija vuče svoje korijenje iz zajedničke indoeuropske kulture. Srodna shvaćanja nalaze se i u Ilijadi. Ratnici se odijevaju u životinjske kože i/ili nose kape u obliku životinja da bi postigli stanje duha u kojemu dobivaju moć određene životinje u koju se preobražuju. To je vrsta ludosti, bijes i opsjednutost. To se stanje svijesti u Ilijadi i kasnije naziva *menos* (od *mainetai* - biti pobješnjeo ili opsjednut). Tako je u Ilijadi opisan Diomed (Il. 5. 185). Druga riječ kojom Grci opisuju takvo stanje duha jest *lyssa* (to je izvedenica ženskog roda iz riječi *lykos* - vuk). U kasnijim vremenima, kad u bitkama dobiva prevagu borba u formaciji, poput falange, postaje nepoželjno junaštvo mladića koji se izdvajaju u suludim ispadima. To dobro ilustrira priča iz Herodotovih Historija (9. 71.) o Spartancu Aristodemusu kojemu Spartanci ne priznaju hrabrost jer se borio postavši opsjednut (*lyssônta*). Herodot govori i o Delfskom proroštvu koje je dobio spartanski kralj Leonida prije bitke kod Termopila. Proroštvo mu je reklo da će biti opsjednut ne *menosom* od bika ili lava nego *menosom* od Zeusa (glavni grčki bog, bog reda i poretka). Ti kasniji razvojem taktike uvjetovani pokušaji da se smanji ugled ratnika obuzetih borbenim duhom, da bi se disciplinirali i obuzdali mladi vojnici i zadržali u taktičkom poretku, pridonijeli su često površnom opisu tzv. Batbarskih ratnika. Ti ratnici nisu bili nerazumni luđaci, oni su prije poput kineskih i japanskih borilačkih škola koje se bore stilom određene životinje nastojali upiti esenciju duha koji stoji iza određenog načina borbe (Speidel, 2002; 2004.; Cebrián, 2010., Dumezil, 1983:185). Životinje iz porodice kuna znakovite su po svojoj hrabrosti i upornosti te po borbi s mnogo većim životinjama. Čudan skakutav, šepajući hod tih životinja vjerojatno je doveo do njihova povezivanja sa šepavim bogovima metalurgije starog svijeta, zbog čega su između ostalog kune - vretice i našle mjesto u alkemiji. U alkemiji središnje mjesto zauzima pretvorba metala, odnosno materije uopće, ali isto tako spas svijeta, koji se alkemijom postiže. Pešutanovi iranski ratnici sudnjega dana i hrvatski junaci s kunećom kapom nisu jedini koji nose kunino krzno. U Ilijadi Trojanac Dolon, oponent Diomeda, prekriven je kožom vuka i kapom od pseće kože u obliku kune (Il. 10. 334-335).

U djelu Notitia Dignitatum, kasnoantičkom djelu u kojem je opisana upravna struktura kasnog Rimskog Carstva, među oznakama na štitovima koje nose pojedine jedinice rimske vojske i saveznika javljaju se i oznake na kojima su i kunolike životinje, posebno kod Gota u Panoniji (Baker, 1981.; MacDowall, 2001.). Dakle kad panonski Hrvati mole od kralja potvrdu kune za svoj grb, to bi moglo biti dio tradicije iz kasne antike. Zamjena kuna i hrtova (pasa koji se često koriste u lovu na zečeve) potkrepljuje tu vezu jer se na području Podunavlja u kasnoj antici javlja u kršćanskoj ikonografiji prikaz kune koja lovi zeca (ploča oltarne pregrade iz Varne, Bugarska).

Heraklije - Hozroje, križ u dvorcu na brdu i povrat križa

Prema antičkim piscima, a poslije su takve vijesti prenesene i u srednji vijek, i perzijski su vladari načinili takav dvorac kojim su nastojali utjecati na sudbinu. Aleksandar Veliki zapalio je takav dvorac iranskoga cara Darija, ne znajući za priče vezane uz njega, odnosno njegov astrološki smisao.

U 7. st. poslije Kr. jedan od posljednjih sasanidskih vladara Hozroje II. načinio je rekonstrukciju takvog dvorca, s astrološkim simbolima i mehanizmom koji su pogonili konji ili volovi. Nakon što je ubijen istočnorimski car Mauricije i zamijenio ga pobunjenik Foka, Hozroje, osvećujući Mauricija, napada Rimsko Carstvo i osvaja njegove velike dijelove. Osvojivši Jeruzalem, uzima Pravi Križ koji se tamo nalazio i odnosi ga u svoj mehanički astrološki dvorac na vrhu brda. Mislio je da je križ upravo ona komponenta koja mu je potrebna da bi dvorac profunkcionirao kao sredstvo kojim se upravlja sudbinom.

Hozroje je napao i sam Carigrad. Imao je kao saveznike Avare i Slavene. Pomoć je Carigradu stigla iz provincije Kartage (današnji Tunis). Namjesnikov sin postaje car Heraklije i nizom genijalnih vojnih i diplomatskih poteza razbija iransku vojsku i njihove saveznike. Ti potezi obuhvaćali su i amfibijske napade, dolazak Irancima iza leđa s pomoću prekokavaskih saveznika. Heraklije je uspio srušiti Hozrojev dvorac i vratiti Pravi Križ u Carigrad.

Sl. 4. Zlatni solid Heraklija i njegova oca, isto Heraklija, u odori konzula, kovan tijekom bune protiv Foke. Na aversu Pravi Križ.

Tako se križ slavi na dva datuma, u svibnju, kad ga je Sv. Helena našla, i u rujnu, kad ga je Heraklije vratio.

Ti su ratovi toliko iscrplili oba carstva da se time tumači širenje Arapa i islama još za Heraklijeva života, također pokoravanje Irana, nestanak Sasanidske dinastije i zoroastrizma.

Da je Hozroje II. uklopio križ u svoj svjetonazor i da je njime možda želio privući nove podanike kršćane na svoju stranu, govori i novac koji je kovao nakon osvajanja Aleksandrije. Na njemu se prikazuje kako umjesto perzijske krune nosi novu krunu s križem (Kerr: 2002, sas_part13.pdf). Car Heraklije vjerojatno je i darovima u novcu saveznicima i poticanjem trgovine učinio svoj novac popularnim daleko izvan svojih granica.

Prema caru Konstantinu Porfirogenetu među Heraklijevim saveznicima bili su i Hrvati, koji su na poziv Heraklija došli u Dalmaciju i Panoniju i istjerali neke Avare, a neke pokorili. Interesantno je da su u Hrvatskoj nađene imitacije Heraklijevih zlatnika. Edgar Fabry, tajnik Hrvatskoga numizmatičkog društva, pretpostavlja da su neki zlatnici,

koji imitiraju bizantske, a pronađeni na našem terenu, kovani u Hrvatskoj. Pretpostavku zasniva na tipološkoj razlici prema drugim sličnim europskim imitacijama. Nažalost, on te svoje analize nije još objavio (informaciju sam dobio usmeno od g. Fabryja, a istu je pretpostavku iznio i Mimica, pozivajući se na Fabryja, u svojoj knjizi o ranosrednjovjekovnom hrvatskom novcu (1995.), s nešto više podataka, ali bez analiza, koje ćemo morati čekati od g. Fabryja). Ovo je pitanje kojim bi se trebalo pozabaviti. Zanimljivo je da postoje takve imitacije i na sasvim drugom kraju svijeta. Naime, takav novac nalazimo i u Kini kod sogdijskih naseljenika, imitacije istočnorimskih zlatnika služile su im kao oboli, odnosno prilog mrtvima (*Lin Ying* 2003; 2006).

Priču o carevima Hozroju II. i Herakliju, hozojevom dvorcu - hramu i Heraklijevu povratu Križa, iznose mnogi pisci od ranog do kasnog srednjeg vijeka. Ona je opće poznata u srednjovjekovnoj Europi. Među najvažnije od tih pisaca pripada Hrabanus Maurus (oko 780.-856.), benediktinac i nadbiskup Mainza. On je enciklopedist koji je utjecao na obnovu znanja u Europi. Jedno od njegovih najpopularnijih djela jest *De laudibus sanctae crucis*. U njemu govori o simbolici raznih oblika križeva i standardno je djelo za sve kršćane koji se bave tom temom. Povrat Križa slavio se 14. rujna u Istočnom Rimskom Carstvu još od 7. st. kao Dan Svetoga Križa. Taj blagdan postaje popularan u 8. st. i na zapadu zahvaljujući homiliji *Reversio sanctae atque gloriosissimae crucis Domini nostri Jesu Christi*, koja je pripisivana Hrabanusu Maurusu. Iako danas neki autori sumnjaju u njegovo autorstvo, ono je bilo u srednjem vijeku jako popularno.

Sl. 5. Heraklije odsijeca glavu Hozroju II. Pločica s križa, Meuse Valley (1160-1170). Champlévé pocaklina na pozlaćenu bakru. Paris, Musée du Louvre, nv. MRR 245.

Prema tom djelu Heraklije je odrubio glavu Hozroja II. u njegovoj palači kuli. Hozroje je izgradio kulu u kojoj je u „okultne“ svrhe namjestio slike sunca, mjeseca i zvijezda. Kao da Bog Hozroje odozgo gleda kako kiša natapa zemlju. Duboko u podrumu, konji su neprestano držali kulu u pokretu, kao što se kreću nebeska tijela. Hozroje je smjestio ukraden križ iza sebe. Zatim slijedi jedan zagonetni dio. Heraklije

pobjeđuje Hozrojeva sina na mostu preko Dunava. Ovaj prihvaća krštenje i uništava bogohulni tron iranskih kraljeva, čime je Heraklijeva pobjeda zaokružena te on vraća Sveti Križ u Jeruzalem. Na tom mu se putu isprijedio anđeo, koji od njega traži da u Jeruzalem uđe ponizno na magarcu kao Isus. Heraklije odlaže carsku krunu i opravu i ulazi u Jeruzalem, a križ čini čuda ...

Vidimo da možemo usporediti kulu - astrološki dvorac Hozroja II., sa slavenskim hramom koji opisuje Masudi, sa dvorima Senjanina Ive, koji se za Suncem okreću, i s alkemijskim prikazom dvorca okruženog astrološkim znacima u kojemu se odvija alkemijsko vjenčanje. To je ista ideja o pokušaju utjecaja na sudbinu s pomoću arhitektonsko-astrološkog mehanizma. Prisutna je ideja o mogućnosti utjecaja na vrijeme i na plodnost. U djelima koja govore o borbi između Heraklija i Hozroja II., ta se borba često prikazuje kao apokaliptična borba dobra i zla. Kod Hozroja stoji kao ključan element za funkcioniranje kule Križ, u alkemiji je na tom mjestu Merkur - odnosno Hermes Trismegistos, no ovdje postoji i kuna kao ona koja omogućuje slijeđenje pravoga puta - ona tu nastupa u svojstvu ICTIS - kao zamjena ili bolje kao pravi put prema Isusu. Kod Slavena, kako to pokazuju Miloševi dvori, opet se pojavljuje kuna.

Ta veza apokaliptičnoga boja i puta prema spasenju, koje simbolizira kuna, razumljiva je kroz alkemijsku tradiciju simbolike lasice, preuzetu iz starog Egipta. Lasica u alkemijskim ilustracijama i kasnoantičkoj tradiciji simbolike raznih bestijara ima svojstvo da može oživjeti svoju mrtvu djecu. Zato je prikladno da to vidimo kod Isusa na križu jer je time naviješteno njegovo uskrsenje. Ona se isto tako jedina može sukobiti s kraljem zmije Basiliskom. Među alkemijskim ilustracijama nalazi se i jedna ilustracija u kojoj lasica siječe zmiju kao što nakon posljednjeg apokaliptičkog boja egipatska boginja Mafdet siječe zmiju Apopi. Zatim je postavlja u krug da bi osigurala buduće ponovno savršeno cikličko kretanje svemira.

Sl. 6. *Aurora consurgens*, rano 16. st. (Roob, 1997: 369). Borba lasice i baziliska. U pozadini se vidi rasječena zmija i krug. Ideja je prenesena iz egipatske mitologije.

Zmija spojena u krug donijet će vječnost.

Sl. 7. Zürich, Zentralbibliothek, Ms. Rh. 172: *Aurora consurgens*
 U manuskriptu iz Züricha umjesto lasice vidljiva je kuna jer su simbolički zamjenjive.

Bela IV. - Mongolski ratovi

Novo srebrne kovanice koje daje kovati Bela IV. kao kraljevski novac za Slavoniju, a koje kasnije, tijekom dinastije Arpadovića i nešto dulje, koju upravitelji Slavonije, ima uvijek uz druge simbole, koji se mogu mijenjati, s jedne strane kunu, a s druge strane dvije okrunjene glave između kojih je križ s dvije prečke. Te se kovanice u našoj literaturi nazivaju slavonskim banovcima.

S obzirom na to da se u glavnom ugarskom svetištu i krunidbenom mjestu ugarskih kraljeva Esztergomu nalazi relikvija Pravoga Križa, komad križa na kojem je bio razapet Isus, i s obzirom na to da je ta relikvija imala jednu od središnjih uloga u kraljevskoj ideologiji Arpadovića, križ na slavonskim banovcima zacijelo je predstavljao upravo taj križ. Na prednjoj strani korica relikvijara ikonografski je prikaz cara Konstantina i njegove majke Helene, a između njih Pravi Križ. Zato bi i dvije okrunjene glave mogle predstavljati Konstantina i Helenu. S druge strane na mnogim kovanicama, a napose na bizantinskim, čest je prikaz cara i njegova nasljednika kao suvladara. To je bio prikaz političke propagande, za koju je novac upravo i služio u vremenu kad nije bilo drugih sredstava propagande. Slala se poruka o jedinstvu dva vladara te se osnaživao položaj nasljednika, osobito ako je bilo kakve sumnje u nasljednom redu. Na slavonskim banovcima međutim nema imena nosilaca krunice i isti se prikaz pojavljuje na novcu tijekom različitih povijesnih i političkih okolnosti tijekom razdoblja vlasti Arpadovića. Ni same glave nisu prikazane tako da se razaznaju jesu li to muške ili ženske glave. Kao da je dizajner ostavio mogućnost za različite interpretacije.

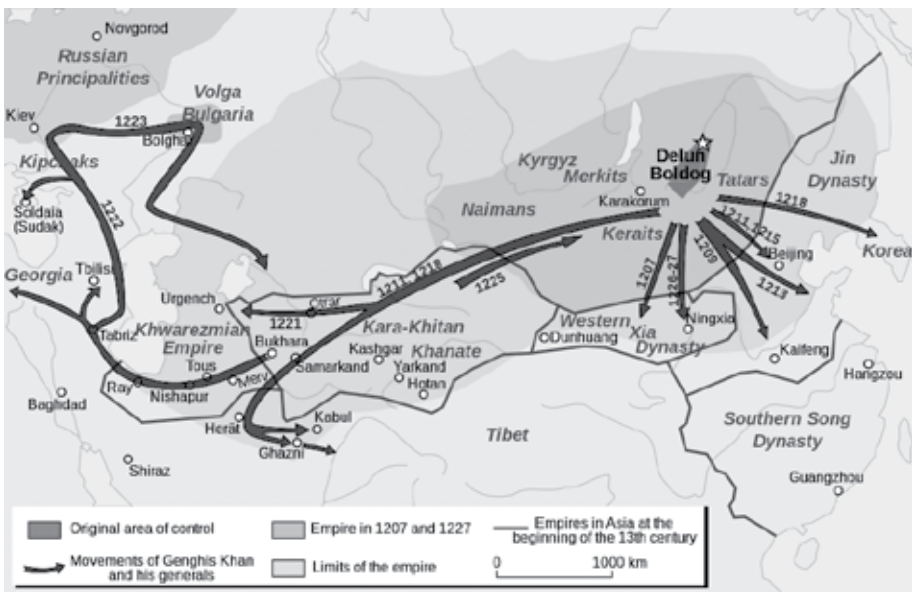
U kršćanskim legendama o Pravom Križu, koje su povećim dijelom i istinite pa odgovaraju historijskim događajima, Pravi Križ dospio je u jedan dvorac, dvorac koji je izgradio Hozroje II., a taj dvorac imao je upravo onakvu simboliku i namjenu kakvu su imali dvorci na alkemijskim ilustracijama i slavenski hramovi koje je opisao Masudi. Mi možemo analizom pokazati više ili manje čvrstu vezu između različitih tradicija. Problem je naravno u tome što bez izravnog izvora teško možemo znati koliko su za te tradicije znali oni koji su odlučivali o tome koji će se prikaz nalaziti na novcu i o tome

kakav će biti grb Slavonije. To su prije svega bili hrvatski, slavonski plemići, no u konačnici sam Bela IV. i kasniji kraljevi. Jer Bela IV. je imao krajnje pravo da donese odluku.

Samim time što je neka tradicija postojala ne mora značiti da je Bela IV. znao za tu tradiciju. Bela IV. svakako je znao za legende vezane uz Pravi Križ, Helenu i Konstantina, Hozroja i Heraklija. To bismo znali i bez izravnih dokaza s obzirom na to da su te legende, odnosno i opisi povijesnih događaja, osobito u ono vrijeme križarskih ratova, bile dobro poznate i raširene i u Europi i na Bliskom istoku. Uz Belu IV. to je bilo još povezano i sa središnjom relikvijom njegove krunidbene bazilike.

Osim ovog deduktivnog zaključka, posjedujemo i izravne dokaze o tome da je Bela IV. zaista poznavao legende o Pravom Križu i da su one imale važnu ulogu u njegovu poimanju samoga sebe i u njegovom političkom djelovanju.

Dakle 13. stoljeće na cijelom području Euroazije obilježila su mongolska osvajanja. Višestoljetna kraljevstva i carstva padala su jedna za drugim. Mongolska vojska, u kojoj glavnu snagu čini konjaništvo, ostala je zapamćena po svojim streličarima na konju. Ipak od samog početka njezinu snagu čini i teška konjica, a i sami streličari dobro su oklopljeni za ono vrijeme. Mongolska oprema nadmašivala je tada suvremenu europsku opremu. O tome izvještava papin poslanik na dvoru velikoga kana Ivan Karpin (Giovanni da Pian del Carpine), kasnije nadbiskup u Baru (*Oreb*, 1975.). Tatari će tijekom svog osvajanja opsjedati i osvajati velike gradove i tvrđave, upotrebljavajući najbolju vojnu tehniku onoga doba.

Sl. 8. Mongolski upadi u euroazijske zemlje, početak 13. stoljeća

U svom nadiranjju Mongoli, pokoravajući zemlju za zemljom, za 30-ak godina iz područja današnje Mongolije dolaze do granice Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva. Godine 1241. prodiru u Ugarsku. Njihov je prodor pokušao zaustaviti kralj Bela IV. na utoku

rijeke Mohi u rijeku Šajo, pa se zbog toga bitka i različito naziva: bitka na rijeci Šajo ili bitka na rijeci Mohi. Bitku je najbolje opisao splitski pisac Toma Arhidakon, a njemu su je opisale izbjeglice koje su se sklonile u Splitu. Postoji i pjesma *Carmen Miserabile* kasnijeg splitskog nadbiskupa Rogerija, koji je tom prigodom bio zarobljen. Ukratko, bitka je započela bitkom na mostu koji su Mongoli htjeli prijeći. Zaustavile su ih čete slavenskog Hercega Kolomana, brata Bele IV. Njemu su se pridružili nadbiskup Ugrin i templari. Pobijedivši Mongole, oni su ostavili manji odred da čuva most, a sami su se pridružili ostatku vojske u logoru. Mongoli su međutim s dijelom vojske preplivali rijeku te flankirali vojsku Bele IV. Također su do mosta dovukli nekoliko ogromnih katapulta s kojima su gađali stražu. Kada su stražu na taj način otjerali, ostatak vojske prešao je preko mosta. Opoljeni i stisnuti u previše zbijenom logoru, tako da nisu imali mjesta za manevre, Belini vojnici nisu mogli organizirati obranu. Nastala je panika i svi su se nastojali probiti kroz prolaz koji su Mongoli namjerno ostavili pa su time smanjivali volju za otporom. Pribrani su ostali samo oni vojnici koji su odnijeli pobjedu na mostu. Oni su držali zalaznicu, braneći Belu IV. i ostalu vojsku da može pobjeći. Herceg Koloman uspio se povući u Čazmu ali je tamo umro od rana. Među vojnicima koji su pratili slavenskog i hrvatskoga hercega Kolomana morali su biti i Hrvati.

Sl. 9. Bitka na mostu između Ugarske vojske i Mongola. To je ilustracija iz jednog kasnijeg djela: Hayton, Floire des estoires. Nećak kralja Haytona (Hethuma) od Armenije, boravio je na francuskom dvoru, umro 1310. Ako je crtež načinjen prema nekoj ranijoj ilustraciji rata između Mongola i Ugarskoga Kraljevstva, onda bi grb - polumjesec na zastavi mogao pripadati hrvatskom hercegu Kolomanu - to bi možda bio prikaz hrvatskoga grba - polumjesec, koji se nalazi i u kruni sadašnjega službenoga grba Hrvatske.

Među Hrvatima koji su pratili Belu IV. osobito se istaknuo moravečki župan Abraham. Starohrvatska plemićka župa Moravče rasprostirala se u sjeveroistočnom dijelu Zagreba i Zeline (Nadu, 2006.; Gulin, 2003.). Abraham je bio uz Belu IV. u svim njegovim bojevima s Mongolima pa ga je zato Bela IV. nagradio kalničkom utvrdom

i županatom (*Klaić, N.*, 1982: 27). Osim Abrahama tu su i njegova braća ali i drugi članovi moravečke plemićke župe.

Bela IV. prvo će otići u Zagreb, odakle će tražiti pomoć Europe, a zatim se sklanja na dalmatinsku obalu. Mongoli ostaju 1242. godine u Ugarskoj, gdje pale i pljačkaju, dijelom radi utjerivanja straha stanovništvu, dijelom radi skupljanja živežnih namirnica. Tada su se napadima mongolskih manjih odreda uspjele oduprijeti neke utvrde, što je dovelo do kasnijih predaja i vjerovanja da Mongoli kao nomadi nisu znali zauzimati utvrde. Nakon što su prezimili, Mongoli 1242. napadaju Hrvatsku. Nakon nekoliko mjeseci Mongoli se povlače iz Hrvatske i preko Srbije i Bugarske odlaze u svoja sjedišta u stepama. Jedno od objašnjenja njihova povlačenja jest smrt kana Ogotaja i obveza Batu kana - zapovjednika mongolskih trupa - da prisustvuje izboru novog kana.

Bez obzira na ovo objašnjenje treba ipak reći da je kasnije nastalo mnogo kraljevih darovnica, a u mnogima se spominju zasluge i pobjede nad Tatarima. Mnoge od njih kasnije su se pokazale kao falsifikati - no i falsifikati moraju imati neku osnovu. Napadi na Klis i Trogir u svakom slučaju nisu bili uspješni. Kad i ne bi bilo drugih podataka, postoje činjenice koje upućuju na to da su u Hrvatskoj Mongoli doživjeli u najmanju ruku neuspjeh - s trajnim posljedicama. Mongoli na hrvatsko-ugarskim granicama igraju važnu aktivnu ulogu još sljedećih sto godina. Njima su vazalni Srbija, Bugarska, Bizant, Ruske zemlje, Poljska ... (*Uzelac*, 2009.). S Ugarskom uglavnom ne ratuju, a kad ratuju, uglavnom gube ratove (*Benažić*, 2015; 27 - 32).

Objašnjenje koje tvrdi da je Batu Kan napustio Ugarsku i Hrvatsku zbog smrti kana ima mnogo nedostataka. Primjerice, zašto tijekom interregnuma (tj. izbora novoga kana, 1241.-1246.) Mongoli potpuno napuštaju Mađarsku, ali nastavljaju borbene operacije na drugim bojišnicama (*Pow*, 2012).

Godine 1254. Batu Kan traži od Bele IV. ženidbeni savez i sudjelovanje vojske Bele IV. u planiranom napadu na Europu. U zamjenu Ugarska će biti oslobođena bilo kakvoga danka i pošteđena od pustošenja. Godine 1259. nasljednik Batu Kana Berke nudi savez Beli IV., nudeći mu jednu od svojih kćeri za njegova najstarijeg sina, što Bela IV. odbija (*Bárány*, 2012:355.; *Érszegi & Solymosi* 1981: 155). Novi ultimatum Bela IV. dobiva od Berke godine 1264. U tim Berkeovim ultimatumima bilo je traženo da Bela IV. dade jednu četvrtinu svoje armije za planirani pohod na Europu. U zamjenu dobit će izuzeće od danka i jednu petinu plijena (!!!) (*Pow*, 2012: 29. - 30). Takve se ponude ne daju nekoj pobijeđenoj vojsci. Zimi 1285./6. izvedena je druga invazija Mongola na Ugarsku, koju predvodi Nogaj Kan. Tada su potučeni do nogu ...

To što su Hrvati uspješno štitili svoga kralja i bili s njim u neposrednom kontaktu tijekom razdoblja ratova s Mongolima, svakako je omogućavalo prenošenje tradicije, ako je ona postojala, i ako kralj nije znao već otprije za tu tradiciju.

Bela IV. i srednjovjekovna mistika križa

Bela IV. u svakom je slučaju dobro poznao priču o Pravom Križu i bio je upoznat s njezinim simboličkim značenjem. Kakvo je bilo to značenje i na koji je to način doživio Bela IV. pokušat ću pokazati s pomoću nešto skraćenog prepričanog izvotka iz knjige *A Heritage of Holy Wood* autorice Barbare Baert:

Nalaženje Križa Sv. Helene slavilo se kao *Inventio crucis*, a Heraklijev povrat Križa kao *Exaltatio crucis*. U vrijeme pape Sergija (687.-701.) prihvaćen je 14. rujna kao blagdan za oba događaja, kasnije je po Galikanskom obredu iz 7. st. *Inventio crucis* prenesen na 3. svibnja (što je vjerojatno *post hoc* korekcija). U liturgijskim manuskriptima ilustracije Egzaltacije Križa načinjene su po motivima iz 70-te homilije Hrabana Maurusa (780.-856.). Najraniji primjer u zapadnoj ikonografiji nalazi se u Sakramentariju iz Mont Saint.-Michela (1060). Srž homilije Hrabana Maurusa preuzeta je u cijelosti u djelu *Legenda Aurea*, koje je napisao Jacobus de Voragine. To su djelo u srednjem vijeku držali mjerodavnim za živote svetaca.

Srednjovjekovna legenda o Egzaltaciji Križa kombinira mnoge tradicije. Astrološko prijestolje perzijskih vladara - njegovo uništenje koje je izveo Aleksandar Veliki i njegova obnova koju je izveo Hozroj II. - opisano je na arapskom u stihovima koje je napisao Firdausi (900). Tu se javljaju elementi poput pijetla - koji je iransko utjelovljenje vatre, a kod Hrabana Maurusa pijetao stoji kao simbol Duha Svetoga. *Porta Aurea* koja se javlja u legendi - Jeruzalemska Zlatna Vrata - tipološki su povezana s odlomkom iz Ezekiela 44,1-3, koji opisuje kako će se princ vratiti kroz ta vrata na kraju vremena. Kršćani su gledali na istočna vrata Brda hrama kao na dveri Kristove i kao na mjesto gdje je Marija začela. U legendi o Egzaltaciji Križa vrata su povezana s Heraklijem koji je *imitator Christi*. On ulazi u Jeruzalem ponizno na magarcu. Ali *Porta Aurea* jesu i vrata Drugog Dolaska. Pseudo-Metodije (685.-692.) opisuje bizantskog zadnjeg cara koji spušta svoje insignije pred božjim oltarom. Aleksandar Bremenski pripisuje tu ulogu Herakliju, koji je u bitci protiv Goga i Magoga pobijedio Antikrista, Hozroja. Veza između Nalaženja i Egzaltacije Križa razvijana je liturgijski, intrinzično /unutarnjom logikom/ i teološki. Podjela blagdana na 3. svibnja i 14. rujna jest karolinška inicijativa, ali molitve i čitanja bili su izmjenjivi. U kronikama, crkvenim povijestima i porodici tekstova povezanih sa Zlatnom Legendom te su dvije legende opet intrinzično povezane. Ovdje Egzaltacija Križa dolazi kao nastavak priče o Nalasku Križa. Unutar soteriološkog modela ta dva događaja pružaju sliku početka i kraja kršćanske povijesti. Bog je dao relikviju Križa čovjeku kao materijalni dokaz Spasenja (Helena), a ono je osigurano i održavano s pomoću branitelja Kršćanske države (Heraklije). Relikvije Križa na zemlji božje su oruđe epifanije - bogojavljenja. Utemeljen u Kristu križ je pobjedonosan nad Đavlom i poganima. Ovdje se kombinira metafora za Prvi i Drugi Dolazak Krista.

Ta teološka i soteriološka osnova jasna su u ciklusu naslikanom na staklenim prozorima načinjenim za Sainte-Chapelle francuskoga kralja Luja IX. (1243.-1248.), kao i u ciklusu zidnih slika u Brunswicku (1240.-1250.) načinjenih za Otona Djeteta (Otto I the Child, prvi vojvoda Brunswick-Lüneburga). Sainte-Chapele je građena kao jedan arhitektonski relikvijarij za pohranu relikvija Križa i drugih koje je francuski kralj dobio iz Konstantinopola. Katedralu u Brunswicku, posvećenu Sv. Blažu, utemeljio je Henrik Lav, a završio je njegov unuk Oton Dijete. Ciklus legendi o Križu u južnom transeptu komemorira duh njegova djeda Henrika Lava, koji je gajio osobitu odanost križu. On se vratio iz diplomatske misije kod Manuela I. Komnena s mnogo relikvija i nije nemoguće da je i relikvija Sv. Križa bila među njima. Obojica, Luj IX. i Oton Dijete imali su ulogu u borbi protiv pogana i bili su umiješani u borbu s Mongolima, na koje se gledalo kao na narode Gog i Magog iz Apokalipse.

Dojmljivo je pismo Bele IV. Otonu u kojem Bela (MHG (1859) 231) uspoređuje mongolsku prijetnju s prijetnjom Hozroja II. U ikonografskim ciklusima iz Saint-Chapelle i Brunswicka, načinjenima nakon mongolske provale, prvi put koincidiraju prikazi Nalaženja i Egzaltacije Križa. Istaknut je udio koji u viđenju Križa ima hodočašće (Helena) i križarski rat (Heraklije). Tako se na Križ gleda na dva načina, kao na relikviju i kao na *vexillum*, bojnu zastavu (Baert, 2004: 7, 191-192).

Bela IV. sebe uspoređuje s Heraklijem, a Dunav kao granicu na kojoj se brani katolička vjera. On u pismu aludira na dijelove legende koji spominju borbu Heraklija na Dunavu. Tu je Heraklije prema legendi zarobio Hozrojeva sina, koji je pokršten. Bela IV. ne samo da je znao za legendu, on je sudjelovao u njezinom razvoju, reinterpretaciji - dajući joj suvremeno obilježje.

Patrijarhalni križ i brdo

Moramo se zapitati da li je - stavljajući na novac s jedne strane kunu, a s druge Pravi Križ, a znajući pritom da se Pravi Križ nalazio u dvorcu (Hozroja II.) i da je taj dvorac bio astrološki uređaj, koji je omogućavao predviđanje i utjecanje na sudbinu, liječenje, pa čak i besmrtnost - Bela IV. znao za alkemijsku podlogu priče temeljem koje nastaju prikazi kune koja ulazi u alkemijski, odnosno alkemijsko-astrološki dvorac. Ili je to samo koincidencija?

Arpadovići su koristili za svoj grb štit s poprečnim prugama (gredama), kakav kasnije uzima Dubrovačka Republika. Pravi Križ, predstavljen u obliku dvostrukog patrijarhalnoga križa pojavljuje se u Ugarskoj u vrijeme Bele III. Taj se križ javlja na novcu unutar štita, dakle u jasnoj heraldičkoj formi, kakva u vrijeme Bele III. još ne postoji, što dovodi u sumnju takvo datiranje. Zato neki autori misle da on nastaje tek u vrijeme Bele IV. (Krasnov, 1999.; Smajlagić, 2005.: 142-143). Prvi jasno vidljivi dvostrukri križevi na gori/brijegu, u svojstvu grba Ugarske pojavljuju se tijekom 14. st. Tako se u *Chronicon Pictum*, mađarski *Képes Krónika*, taj grb pojavljuje na prvoj stranici i na ilustraciji Svetoga Stjepana, koji taj grb ima i na zastavi i na štitu. Tu je kroniku pisao Márk Kálti (lat. Marci de Kalt) ubrzo nakon 1358., a zadnja je slika bila naslikana između 1371. i 1373. Kroniku je ugarski kralj Ladislav I. darovao francuskom kralju Charlesu V. u vrijeme kad je Lujevoj kćeri Katarini bio zaručnik Charlesov sin Louis I., vojvoda od Orleansa. Kasnije je darovana Đurđu Brankoviću 1456., kad je kopirana. Potom je izgubljena, vjerojatno je bila u posjedu Turaka. Ponovno se pojavila polovicom 17. stoljeća u kraljevskom arhivu u Beču. Zato se katkad naziva Bečka ilustrirana kronika. Danas kroniku čuva National Széchényi Library in Budapest (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest), (Pražák, Nechutová, Bartoňková 1988.).

Pitanje je na osnovi koje se tradicije u vrijeme anžuvinske tradicije pojavio dvostruki križ na brdu, kao grb, pripisan Svetom Stjepanu, prvom kršćanskom kralju Ugarske. Prema legendama o prispijeću relikvije Pravoga Križa u Ugarsku, tu je relikviju dobio Stjepan I. kao prvi pokršteni kralj. Grb s dvostrukim križem imale su i ugarske kraljice na svojim pečatima. Takav grb imala je i Maria Laskaris, žena Bele IV. (kći Teodora I., cara Nikejskog Bizantskog Carstva, koje se formiralo nakon što su križari osvojili Carigrad i osnovali Latinsko Bizantsko Carstvo. Arpadovići su bili pretendenti na pri-

jestolje u vrijeme Andrije II., oca Bele IV.). Na aversu pečata nalazi se ona na tronu i oko teče natpis MARIA DEI GRATIA REGINA HUNGARIE, a na reversu je dvostruki križ oko kojeg je teško čitljiv natpis, vjerojatno MARIA FILIA IMPERATORIS GRAECORUM. (*Orságová*, 2009: 75 - 76).

Grb s dvostrukim križem korišten je u grboslovlju Arpadovića, ali ne nalazi se na brijegu, gori. To upućuje na tradiciju mistike križa kod Arpadovića koja je prenesena Anžuvincima. Križ na brdu kasnije prelazi u križ na tri vrha (Tatre, Matra i Fatra) oko kojega se danas spore Mađari i Slovaci. Kasnija povezanost s brdom upućuje na značenje elementa brda u prvotnom prikazu. Sam križ na brdu nema smisla, a svoj smisao dobiva tek kada se poveže s dvorcem iranskog šaha Hozroja II. Legenda koja stoji u pozadini simbolike arpadovskoga grboslovlja nije bila samo dio obiteljske tradicije, netko je Anžuvincima, a i kasnijim vladarima, morao reći skriveno značenje grba. Fragmenti pretkršćanskih epova koji kunu smještaju ispred dvora Miloša, koji su isti s dvorima Senjanina Ive, isto tako sa slavenskim hramom koji opisuje Masudi, u svom folklornom obliku već su zaboravili smisao. Međutim paralelna tradicija s ilustracijama alkemijskih dvoraca na brdu, ispred kojih je kuna, pokazuje da se ta tradicija ipak očuvala. Dvori Samotvori Senjanina Ive nemaju uređaj koji im omogućuje predviđanje budućnosti kao slavenski hram koji opisuje Masudi. Međutim, oni imaju mehanizam jer se za Suncem okreću. Pučki pjesnik možda je skratio opis koji više nije razumio. U Miloševim dvorima dvori su samo od čelika, a u raznim varijantama opisa Dvora Samotvora Senjanina Ive stihovi su izmijenjeni i opis je kraći. No u pjesmi ostaje suština - vjerna ljubav. U alkemiji je to alkemijski brak. Stapanjem muških i ženskih elemenata dobiva se savršeno biće. Tu je mistični element božanskoga braka prisutan u kršćanskoj teologiji: Porta Aurea kao božanske dveri, dveri na koje ponizno, poput Isusa ulazi u Jeruzalem Heraklije, vraćajući Pravi Križ. No kod dveri je začela i Marija, koja je začela onako kako je i svijet stvoren - Riječju. No i lasica, koja je u antičkoj i srednjovjekovnoj simbolici predstavnik porodice kuna, u Egiptu je simbol stvaranja s pomoću riječi, kako nam govori Plutarh u svom djelu O Izidi i Ozirisu. A ta se priča prenosi i u srednjovjekovne bestijarije, baš kao i priča da je lasica jedina koja može pobijediti Baziliska - kralja zmija, u obliku zmije koja ima prednji dio u obliku pijetla. Lasica je tu simbol konačne borbe, one borbe s kojom se Bela IV. identificira. Alkemija krajem 13. st. dobiva novi zamah u djelima Alberta Magnusa, a upravo se u njima i spominje sposobnost lasice u toj borbi protiv Baziliska.

Na alkemijskim ilustracijama prikaz kune ispred alkemijskoga dvorca simbolizira drugi način dolaska do lapisa - kamena mudrosti. U tim dvorcima nema križa. No upravo na dvorcu s jasnim astrološkim znakovljem vidimo da tu nije bila lasica, pa niti obična kuna. Kuna se gura u rupu, ona lovi zeca, ali to nije obična kuna, to je vretica, nju spominje Aristotel kao ictis. Ona služi za lov na kuniće, u tom smislu o njoj govori i Albertus Magnus (*Brehma*, 1983:89-102). ICTIS nas podsjeća na jednu drugu grčku riječ - ICQUS (ihthis) = riba. Riba je u ranom kršćanstvu bila tajni znak kršćana, i to stoga što je predstavljala piktokriptogram sastavljen od početnih slova formule, koja u prijevodu glasi Isus Krist Božji Sin Spasitelj (Isus Christos Theu Hios Soter). U člancima o simbolici kune pokazao sam da se zaista u tom smislu i rabi u kršćanstvu rimskog Podunavlja, kako je nalazimo na oltarnoj pregradi u Varni (*Benažić*, 2001). Dakle, iako nije prisutan križ, prisutna je simbolika Isusa.

Mislim da sam pokazao da se ovo tumačenje simbolike prikaza na aversu i reversu hrvatskih banovaca uklapa u opći način razmišljanja srednjovjekovnih ljudi i posebno u političku ideologiju Arpadovića.

Literatura

- Andrić, Nikola*: Izabrane narodne pjesme, II. Ženske; Književna izdanja Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb, 1913.
- Baert, Barbara*: A Heritage of Holy Wood. The Legend of the True Cross in Text and Image, (Cultures, Beliefs and Traditions. Medieval and Early Modern Peoples, 22), Leyden, 2004.
- Baert, Barbara*: Heraclius and Chosroes or The Desire for the True Cross; The Bible and Interpretation, 2005. http://www.bibleinterp.com/articles/Baert_Heraclius_Chosroes.shtml
- Bárány, Attila*: The Expansion of the Kingdom of Hungary in the Middle Ages (1000-1490) In Berend, Nóra. The Expansion of Central Europe in the Middle Ages. Ashgate Variorum. pp. 333-380.
- Barker, Phil*: The Armies and Enemies of Imperial Rome, A Wargames Research Group Publication, 1981.
- Benažić, Aleksandar*: Podrijetlo simbola kune na hrvatskom novcu, Numizmatičke vijesti, Zagreb, 2001. (str. 74.-109.).
- Benažić, Aleksandar*: Podrijetlo simbola kune na hrvatskom novcu (II.), Numizmatičke vijesti, Zagreb, 2002. (str. 97.-121.).
- Benažić, Aleksandar*: Podrijetlo simbola kune na hrvatskom novcu (III.), Numizmatičke vijesti, Zagreb, 2003.
- Benažić, Aleksandar*: Podrijetlo simbola kune na hrvatskom novcu (IV.), Numizmatičke vijesti, Zagreb, 2004. (str. 99.-134.).
- Benažić, Aleksandar*: Podrijetlo simbola kune na hrvatskom novcu (V.), Numizmatičke vijesti, Zagreb, 2005. (str. 121.-133.).
- Benažić, Aleksandar*: Podrijetlo simbola kune na hrvatskom novcu (VI.), Numizmatičke vijesti, Zagreb, 2006. (str. 111.-128.).
- Benažić, Aleksandar*: Mit o Tezeju i kovanje novca u Ateni, Numizmatičke vijesti, Zagreb, 2007. (str. 5.-18.).
- Benažić, Aleksandar* (ur.): Oluja i hrvatska vojna tradicija, Aleksandar Benažić, Tomislav Aralica, Ivan Pavičić; Sesevete, 2015.
- Boyce, Mary*: On the Antiquity of Zoroastrian Apocalyptic, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. 47, No. 1 (1984), pp. 57-75.
- Brehm, Alfred Edmund*: Život životinja, Cankarjeva založba-Prosvjeta-Liber, Ljubljana - Zagreb, 1983.
- Cebrián, Reyes Bertolin*: Some Greek Evidence for Indo-European Youth Contingents of Shape Shifters, The Journal of Indo-European Studies, Volume 38, Number 3 & 4, Fall/Winter 2010.
- Compareti et all.* (ed.): Eran ud Aneran. Studies presented to Boris Il'ic Marsak on the occasion of his 70/th birthday ed.: Matteo Compareti, Paola Raffetta, Gianroberto Scarcia; Libreria Editrice Cafoscarina, Venice, 2006. Electronic Version [http://www.transoxiana.org/Eran/Transoxiana_Webfestschrift_Series_I;_Webfestschrift_Marshak_\(October_2003\)_-Updated_August_2006](http://www.transoxiana.org/Eran/Transoxiana_Webfestschrift_Series_I;_Webfestschrift_Marshak_(October_2003)_-Updated_August_2006).

- Dolenec, Irislav*: Hrvatska numizmatika, Prvi hrvatski bankovni muzej Privredne banke Zagreb, Zagreb, 1993.
- Dumézil, Georges*: Fougue et rage dans l' Iliade. *La Courtisane et les Seigneurs Colorés*, Gallimart, Paris, str. 181-191.
- Dvornik, František*: Vojtjeh Adalbert svetac Bijelih Hrvata, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982. Nasl. orig. Svety Vojtech, druhy pražsky biskup, Rim, 1967.
- Evans, Helen C. and William D. Wixom*, (Eds): *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843-1261.*; Metropolitan Museum of Art, New York, 1997.
- Ekkebus, Bob*: "Heraclius and the Evolution of Byzantine Strategy," *Constructing the Past: Vol. 10: Iss. 1, Article 11* (2009). Available at: <http://digitalcommons.iwu.edu/constructing/vol10/iss1/11>
- Érszegi, Géza; Solymosi, László*: Az Árpádok királysága, 1000-1301 [The Monarchy of the Árpáds, 1000-1301]. In Solymosi, László. *Magyarország történeti kronológiája, I: a kezdetektől 1526-ig* [Historical Chronology of Hungary, Volume I: From the Beginning to 1526] (in Hungarian). Akadémiai Kiadó. pp. 79-187. nav. po: https://en.wikipedia.org/wiki/B%C3%A9 IV_of_Hungary
- Gulin* (ur.): Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti, Zbornik radova, Zelina, 2003.
- Kaegi, Walter E.*: *Heraclius Emperor of Byzantium*; Cambridge University press, 2003.
- Khani, Gholnar Ghal'e; Ghasemi, Parvin; Razmjooee Shahram*: Immortals In Ancient Iranian Myths; *Transoxiana 12*, 2007, http://www.transoxiana.org/12/ghasemi_khani-iranian-immortals.php
- Király, Béla K.*: The Hungarian church, in „Church and Society in Catholic Europe of the Eighteenth Century“ ed. William J. Callahan & David; Cambridge Universiti Press, 2008. (str. 106.-121.).
- Klaić, Nada*: Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb, 1982.
- Krasnov, Gjuro*: Ugarski simboli na hrvatskom novcu, Numizmatičke vijesti, 52., 1999., str. 40.-48.
- Leger, Louis*: Slovenska mitologija, Grafos, Beograd, 1984.
- Lin Ying*: Western Turks and Byzantine gold coins found in China; *Transoxiana 6 - Julio 2003*. http://www.transoxiana.org/0106/lin-ying_turks_solidus.html
- Lin Ying*: Sogdians and Imitations of Byzantine Gold Coin Unearthed in the Heartland of China u Compareti et all. (ed.) 2003. (2006.).
- MacDowall, Simon*: *Adrianople ad 378*, Osprey Publishing Ltd. 2001.
- Michelspacher, Stephan*: *Cabala Spiegel der Kunst und Natur*, in *Alchymia*.
- Mimica, Bože*: Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske, Rani srednji vijek; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za bizantologiju; Zagreb, 1995.
- Mirnik, Ivan*: Skupni nalazi slavonskih banovaca u numizmatičkoj zbirci Arheološkoga muzeja u Zagrebu, *VAMZ*, 3.S., XXIV - XXV, 183.-248. (1991.-92.).
- Nadu, Mladen*: *Obrisi jednog vremena*, Muzej Prigorja, Zagreb, (repr.) 2006.
- Nodilo, Natko*: *Stara vjera Srba i Hrvata*, Rad JAZU, 77.-86., 91.-94., 99.-102., 1885. - 1890. reprint, Logos, Split, 1981.
- Oreb, Marin*: Ivan Karpin, „Povijest Mongola koje nazivamo i Tatarima“, *Starine*, 56., 1975., str. 37.-108.
- Orságová, Zuzana*: *Maria Laskaris and Elisabeth The Cuman: Two Examples of Árpáadian Queenship*; MA Thesis in NMedieval Studies, Central European University, Budapest, 2009.

- Plutarh*: O Izidi i Ozirisu, prev. Ljiljana Živković, Predg. Igor Uranić, Integra, Zagreb, 1993.
- Pow, Lindsey Stephen*: Deep Ditches and Well-built Walls, A Reappraisal of the Mongol Withdrawal from Europe in 1242. Department Of History, Calgary, Alberta, 2012.
- Pražák, Richard; Bartoňková, Dagmar; Nechutová, Jana* (Ed.): Legendy a kroniky koruny uher-ské.. Legendy a kroniky koruny Uherské: Nakladatelství Vyšehrad. 1988. pp. 340-346. Nav. po: https://en.wikipedia.org/wiki/Chronicon_Pictum
- Roob, Alexander*: Alchemy & Mysticism, Tachen, Köln, 1997.
- Rengjeo, Ivan*: Početak kovanja slavonskih banovaca, Napredak - Kalendar, Sarajevo, 1939.
- Sabatier, Justin*: Description générale des monnaies byzantines frappées sous les empereurs d'Orient, T I. - II., Paris, Londres; 1862.
- Sedlar, Jean W.*: East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500 (Seattle: University of Washington Press) (nav. po; Pow, 2012: 29).
- Smajlagić, Robert*: Skupni nalaz srebrnog novca 12. i 13. stoljeća iz Ostrova kraj Nuštra, Numizmatičke vijesti, br. 58., Zagreb, 2005., str. 134.-153.
- Speidel, M. P.*: Berserks: A History of Indo-European "Mad Warriors"; University of Hawai'i Press, Journal of World History, Vol. 13, No. 2 (Fall, 2002), pp. 253-290.
- Speidel, M. P.*: Ancient Germanic Warriors: Warrior Styles from Trajan's Column to Icelandic Sagas. Routledge, London, 2004.
- Truhelka, Ćiro*: Slavonski banovci, Glasnik Zemaljskog Muzeja, s. 5. Sarajevo, 1897. (separat).
- Uzelac, Aleksandar*: „Kan” Nogaj, kralj Milutin i srpsko-tatarski sukobi krajem XIII. veka, Vojno istorijski glasnik, br. 1., 2009., str.: 9.-31., Beograd, 2009.
- West, E. W.*: Sacred Books of the East, volume 5, Zand-i Vohuman Yasht, Oxford University Press, 1897. (digital edition by Joseph H. Peterson, copyright 1995).

Izvori slika

Slika 4. <https://en.wikipedia.org/wiki/Heraclius#/media/File:Solidus-Heraclius-sb0764.jpg>

Slika 5. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/54/Cherub_plaque_Louvre_MRR245.jpg

Slika 7. [http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/zbz/Ms-Rh-0172\)/https://archive.org/details/AuroraConsurgens](http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/zbz/Ms-Rh-0172)/https://archive.org/details/AuroraConsurgens)

Slika 9. [Battle_of_Mohi_1241.PNG](#), Wikimedia Commons, the free media repository